

İNSAN HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ VƏ YAXŞI İDARƏETMƏ HÜQUQUNUN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ PROBLEMI

Ləman Abbaslı*

Xülasə

Məqalədə insan hüquqlarının müdafiəsi və yaxşı idarəetmə hüququnun qarşılıqlı əlaqəsi problemi hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Bu zaman bu istiqamətdə bir sıra beynəlxalq sənədlərə müraciət edilir. Ancaq əsas təhlil Avropa İttifaqı çərçivəsində qəbul edilmiş sənədlər üzərində aparılır. Qeyd edilir ki, Avropa İttifaqı üçün insan hüquqlarının müdafiəsi konsepsiyası ittifaq çərçivəsində integrasiyanın dərinləşməsi ilə paralel olaraq təcridən formalaşmışdır. Uzun müddət İttifaqın institutları təşkilatın daxilində olan proseslərə insan hüquqlarının müdafiəsinə dair standartlarının tətbiq edilə bilməsini inkar edirdi. Beləcə, İttifaqın əksər üzv-dövlətlərinin vətəndaşları ildən ilə güclənən dövlətüstü təşkilatın hüquq müdafiə mexanizmindən kənar idi. İttifaqın institutları üzv-dövlətlər üçün məcburi xarakterli qərarlar verir, bu isə bəzi hallarda həmin dövlətlərin Avropa Şurası qarşısında götürdükləri öhdəliklərə, konkret olaraq İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının müddəalarına ziddiyyət təşkil edirdi. Belə olan halda dövlətlər İttifaqın hüququnun milli hüquq üzərində üstünlüyünü inkar edən qərarlar qəbul etməyə başlayırdı. Son illər isə Avropa İttifaqı insan hüquqlarının müdafiəsi sferasında fəaliyyətə böyük diqqət ayırır, bu məsələ İttifaqın son təsis aktlarında da öz təsbitini tapmışdır.

Açar sözlər: *insan hüquqlarının müdafiəsi, yaxşı idarəetmə, Avropa İttifaqı Məhkəməsu, insan hüquqları standartları, demokratik təsisatlar, hüququn aliliyi.*

"Yaxşı idarəetmə" termini ilə əlaqədar olaraq qeyd edə bilərik ki, bu, empirik bir quruluş kimi meydana çıxmışdır. İnsan hüquqlarının anlayışına dair müxtəlif nəzəriyyələrin qarşıdurması, universalist və kontekstualist fikirlərin ziddiyyətləri, azadlıq əvəzinə yaxşılıq ideyasının aktualaşdırılması (xüsusən sosial dövlətdə fərdin ləyaqəti haqqında yeni fikirlərin formalaşması ilə əlaqədar) və s. nəticəsində bu termin təcridən formalaşmağa başlamışdır. Yaxşı idarəetmə "norma" kimi çıxış edən belə bir idarəetmənin kollektiv xüsusiyyətlərini əks etdirir və ilk növbədə, hüququn aliliyi və insan hüquqlarının qorunması prinsipini əhatə edir.

Hüquq ədəbiyyatında və rəsmi olaraq BMT sistemində belə bir idarəetmə prinsipi müəyyən edilmişdir ki, "buna görə dövlət və özəl müəssisələr də daxil olmaqla, bütün şəxslər, qurumlar və strukturlar, açıq şəkildə qəbul edilmiş qanunlar əsasında eyni dərəcədə fəaliyyət göstərirlər və həmin qanunlar məhkəmələr tərəfindən də eyni qaydada tətbiq olunurlar". Bununla yanaşı, hüququn aliliyi, qanun qarşısında bərabərlik, qanun qarşısında məsuliyyət, qanunların qərəzsiz tətbiqi, hakimiyyətlərin bölünməsi, qərarların qəbulunda iştirak, qanuni müəyyənlik, özbaşmalılıqların aradan qaldırılması, prosedur və hüquqi şəffaflığın təmin edilməsi üçün tədbirlər tələb olunur.

* Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin "İnsan hüquqları və informasiya hüququ" UNESCO kafedrasının doktorantı

Dövlətin insan hüquqları sahəsində hüquq müdafiə fəaliyyətinə münasibətdə “hüququn aliliyi” prinsipinə əsasən, geniş və dar mənada hüquqların qorunması haqqında danışıq bilərik. İnsan hüquqlarının beynəlxalq sistemində, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsindən başlayaraq, insan hüquqlarının dövlət müdafiəsi "qorunma" termini ilə ifadə olunur. Bəzən bu ifadənin yeinə "mühafizə" terminindən də istifadə olunur. Elmi ədəbiyyatlarda hüquq subyektlərinə münasibətdə - "qorunma", hüquq obyektlərinə münasibətdə isə "mühafizə" terminindən daha çox istifadə olunur. Pozulmuş hüquqların dar mənada qorunması (bərpa) dedikdə “müdafiə” terminindən istifadə olunur [1]. Belə ki, məsələn, 9 dekabr 1998-ci il tarixli “İnsanların, qrupların və qurumların ümumdünya tanınmış insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını təşviq etmək və qorumaq üçün cəmiyyətin hüquqları və vəzifələri haqqında” Bəyannamənin mətnindən görünür ki, “müdafiəçi” ifadəsi insan hüquqları müdafiəçilərinə (vəkillər daxil olmaqla) - vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələrinə münasibətdə istifadə olunur [2]. Dar mənada insan hüquqlarının qorunması səlahiyyətli qurumlar tərəfindən pozulmuş hüququn (qanuni maraq) faktiki bərpa və ya pozulma təhlükəsini neytrallaşdırmaq üçün müdafiə metodlarının tətbiqi sahəsində qanuni fəaliyyətidir.

Fikrimizcə, “yaxşı idarəetmə” insan hüquqlarının müdafiəsinin geniş mənada (sistematik) - “bütün insan hüquqlarına hörmət, inkişafa yardım və qorunma” anlayışını stimullaşdırır. Bu konsepsiya çərçivəsində dövlət yalnız vətəndaşların hüquqlarına diqqətli yanaşmaqla məhdudlaşmamalıdır, yəni hüquqi məsuliyyətin təmin olunduğu qanunla qadağan edilmiş hərəkətlərdən çəkinməməlidir (neqativ yanaşma). Əksinə, insan hüquqları sahəsinin həyata keçirilməsinə və genişlənməsinə və pozuntuların qarşısının alınmasına nail olmaq üçün konkret (qanunverici və hüquq tətbiqi) tədbirlər həyata keçirməklə fəal şəkildə iştirak etməlidir (pozitiv yanaşma). İdeal olaraq, bu prosesin dəyişkən tərəfi, özünü realizə və məsuliyyət sahəsi kimi insanın pozitiv azadlığı sahəsinin genişlənməsidir.

İnsan hüquqlarının qorunmasına geniş bir yanaşma kontekstində dövlətin milli insan hüquqları fəaliyyətini (funksiyalarını) beynəlxalq insan hüquqları standartlarının həyata keçirilməsinə, təsdiqlənməsinə və daha da inkişaf etdirilməsinə, onların həyata keçirilməsinin monitorinqinə (profilaktik müdafiə tədbirləri daxil olmaqla) hüquqi dəstək kimi də qiymətləndirmək olar.

Faktiki olaraq, dövlət tərəfindən hüquq müdafiə funksiyasının yerinə yetirilməsi realizənin hüquqi formasıdır, hansı ki, insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təməl mahiyyəti, insan hüquq və azadlıqlarının dövlət-hüquq institutunun dinamik modeli barədə rəhbər ideyanın həyata keçirilməsinin hüquqi formasına çevrilir.

İnsan hüquqlarının "yaxşı idarəetmənin" amili kimi qorunması baxımından başqa bir problem ortaya çıxır: insan hüquqları standartlarının iki sistemin (beynəlxalq və milli hüquq) qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində tətbiqi problemi, yəni, ümumbəşəri normaların milli (dövlətdaxili) formada həyata keçirilməsi prob-

lemi. Elmi ədəbiyyatda bu problemin iki alternativ həlli variantı irəli sürülür: neokonservativ və neoliberal. Neoliberalistlər (D.Held, M.Nassbom, D.Bohman, P.Hayden, J.Cohan və başqaları) insan hüquqlarının müdafiəsi üçün əsasən "sərt gücə" güvənərək, zorla "demokratiyanı yarmaq" fikrini irəli sürürlər. "Söhbət etikası" nəzəriyyəçiləri tərəfindən təklif olunan Neokonservativ yanaşma (K.O.Apel, D.Habermas və başqaları) problemin köklü səbəblərini "yumşaq güc", yəni diplomatiya və əməkdaşlıq yolu ilə həll etməyi, insan hüquqlarının beynəlxalq standartlarını dövlətdaxili qanunvericilikdə genişləndirməyi təklif edirlər.

İnsan hüquqlarının qorunması haqqında danışırkən başqa bir vacib məqamı da qeyd etmək lazımdır. Empirik səviyyədə (ictimai münasibətlərdə) dövlət, ilk növbədə, müəyyən yollarla, dövlət orqanları sisteminin fəaliyyət prinsipləri, ayrı-ayrı hissələrinin qarşılıqlı əlaqəsi ilə ifadə olunan mexanizmi şəklində özünü göstərir.

Məhz bu səviyyədə "yaxşı idarəetmə" üçün ən vacib olan prinsip - fəaliyyət strukturunun qarşıya qoyulmuş məqsədlərə uyğunluğu, strukturun insan hüquqları funksiyalarına tabe olmaq qabiliyyəti özünü göstərir. Bu, dövlət idarəçiliyini strateji düşünməli və demokratik hərəkət etməli olan "post-bürokratik" (qəbuledici, şəxsin və cəmiyyətin maraqlarına və ehtiyaclarını qəbul edən) halına gətirmək problemini aktuallaşdırır. Nəticə etibarilə dövlət orqanlarının vəzifələrini yalnız müvafiq funksiyaların ən səmərəli və effektiv yerinə yetirilməsi ilə azaltmaq olmaz.

Dövlət hakimiyyəti orqanları, həm də, konstruktiv bir missiyanı yerinə yetirməyə borcludurlar - öz hərəkətləri ilə cəmiyyətin dəyər və normalarının müəyyənləşdirilməsinə, ənənəvi dəyərlərdən liberal dəyərlərə keçiddə töhfə vermək və milli və beynəlxalq konsensusun üst-üstə düşməsinə insan hüquqları əsasında təmin etməlidirlər.

Hesab edirik ki, azadlığın yeganə ölçüsü - hakimiyyət və azadlıq birləşməsidir. Bu ideala yalnız liberal tədbirləri və güclü hakimiyyəti birləşdirərək nail olmaq olar.

Məhz bu kontekstdə insan hüquqlarının ümumi sistemində yaxşı idarəetmə hüququnun yeri və rolunu, digər insan hüquqları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin hansı səviyyədə olmasını, bu istiqamətdə mövcud hüquqi problemlər və onların həlli yollarının müəyyən edilməsi üçün ilk öncə, Avropa İttifaqı (Aİ) hüququnda insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin əsas prinsipləri və yaxşı idarəetmə ilə əlaqəsi məsələsinə aydınlıq gətirilməsini məqsəduyğun hesab edirik. Aİ dəyərlərinə hörmət hər bir üzv-dövlətin vəzifəsidir. Həmin dəyərlər - insan ləyaqəti; azadlıq; demokratiya; bərabərlik; hüquqi dövlət; insan hüquqlarıdır.

Aİ haqqında Müqavilənin 2-ci maddəsində göstərilmiş dəyərlərin hər hansı üzv-dövlət tərəfindən ciddi şəkildə pozmasına aşkar təhlükə olduğu halda belə dövlətə qarşı ayrıca hüquqların dayandırılması şəklində sanksiyalar tətbiq edilə bilər. Bu müddəə Aİ haqqında müqavilənin, bir qədər də dəqiq desək Konsolidasiya olunmuş Aİ haqqında Müqavilənin 7-ci maddəsində öz əksini tapmışdır [3].

Müasir dövrdə Aİ hüququnun ümumi prinsipləri öz praktik və nəzəri əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Həmin prinsiplər Aİ hüququnun bazasını təşkil edir. Dəyərlər kateqoriyasını daxil etməklə, Avropa qanunvericisi Aİ hüquq sistemi prinsiplərinin əhəmiyyətli dərəcədə aydınlıq gətirmişdir. Aİ hüququnun ümumi prinsipləri təsisedici müqavilələrin və İttifaqın ikinci dərəcəli qanunvericiliyinin müddəalarının düzgün şəkildə izah edilməsinə xidmət etməyə yönəlmişdir. Aİ Məhkəməsi bu prinsipləri öz təcrübəsi ilə təfsir və inkişaf etdirməklə qanunvericilikdəki boşluqları doldurmuşdur [4]. Ümumi prinsiplərin bir hissəsinin dəyərlər kateqoriyasına daşınması onları bütün qalan prinsiplərdən üstün tutmuş və bütün Avropa cəmiyyətinin mənəvi-əxlaqi əsası olmaqla onları keyfiyyətə yeni bir səviyyəyə qaldırmışdır.

Göründüyü kimi, Aİ hüququnun əsasında dayanan prinsiplər bütövlükdə ittifaqın yaranması və hazırkı fəaliyyətində daim əsas götürülmüşdür. Həmin prinsiplərə nəzər yetirdikdə onların insan hüquqları kateqoriyası ilə daha çox əlaqəli olmasını görməmək mümkün deyildir. İnsan və vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi Aİ sisteminin yaranması və inkişafında daim prioritet istiqamət olmuşdur.

Avropa birliklərinin daha sonra isə Aİ-nin yaradılması, Avropa Birliyinin təsisedici müqavilələrində göstərilmiş sferalarda səlahiyyətlərin inteqrasiya institutlarına ötürülməsiylə müşayiət olunurdu. Avropa inteqrasiyasının dərinləşməsi ilə ötürülən səlahiyyətlərin dairəsi daha da genişləndirdi. Səlahiyyətlərin ötürülməsi inteqrasiya cəmiyyətinin fəaliyyətinin hüquqi mexanizminin yaradılmasının vacib şərtidir. Bu proses inteqrasiya prosesində lazımdır ki, inteqrasiya davamlı şəkildə inkişaf edə bilsin. Bu inteqrasiya institutlarının təsis müqavilələrində müəyyən edilmiş şəkildə fəaliyyəti effektiv hesab edilirdi. Onların funksiyalarının genişlənməsi nəticəsində Avropa Birliyi institutları ikinci hüququn aktları adlı qanunvericilik aktları qəbul etməyə başladı. Bu kontekstdə Avropa Birliyinin üzv-dövlətləri öz vətəndaşları üçün Aİ institutları tərəfindən onların hüquqlarının pozulmasından hüquqi müdafiəyə mexanizmlərini yaratmaq zərurəti ilə qarşılaşdılar.

Beləliklə, "Avropa qanunvericisi" üçün İttifaq institutları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən sui-istifadələrlə mübarizənin üsullarının axtarışı ehtiyacı yarandı.

Qeyd etmək lazımdır ki, Aİ-nin üzv-dövlətlərində onların vətəndaşlarının hüquqlarının müdafiəsi həm milli səviyyədə, həm də beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilir. Bununla belə, "Avropa qanunvericisi" inteqrasiyasının bütün mərhələlərində Aİ-nin ikinci hüququnun hüquq tətbiqi prosesində yaranan sui-istifadələrdən Aİ vətəndaşlarının hüquqlarının müdafiəsinin mexanizmini yaratmağa çalışırdı. Beləcə, 1969-cu ildə Avropa Birliyi Məhkəməsi insanın əsas hüquq və azadlıqlarına riayət etməni Avropa Birliyi hüququnun ümumi prinsiplərindən biri kimi tanıdı. Avropa Birliyi Məhkəməsi bu prinsipə riayət etməni Avropa Birliyi institutlarının vəzifəsi hesab etmişdi.

Beləliklə, insan hüquqlarının müdafiəsi prinsipinə zidd olan hüquqi akt (yəni, Avropa Birliyinin ikinci hüququnun aktı) Avropa Birliyi Məhkəməsi tərəfindən ləğv edilə bilər. Bu halda öz qərarlarının qəbulu prosesində Avropa Birliyinin Məhkəməsi yalnız Avropa Birliyinin hüquq normalarına yox, həm də beynəlxalq hüququn ümumtanınmış prinsip və normalarına, Avropa Birliyinin üzv-dövlətlərinin iştirak etdiyi insan hüquqları haqqında beynəlxalq müqavilələrə istinad edir.

Bundan başqa, beynəlxalq hüququn vahid subyekti kimi İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına Aİ-nin qoşulması Aİ hakimiyyət orqanlarının, həmçinin onun məhkəmə orqanlarının hərəkət və hərəkətsizliyindən İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə şikayət etməyə imkan verir. 1989-cu ildə Avropa Parlamenti tərəfindən İnsan və vətəndaşın əsas hüquq və azadlıqları haqqında Bəyannamənin mətni qəbul edilmişdi. Aİ-nin hüquqi əsaslarının əhəmiyyətli islahatını həyata keçirmiş 1997-ci ilin Amsterdam Müqaviləsi İttifaqda insan hüquqlarının mühafizə sisteminin formalaşmasında növbəti əhəmiyyətli mərhələ oldu. Bu Müqavilə İttifaqın üzv-dövlətlərinin hüquq-mühafizə sistemlərinin tədricən konvergensiyası zərurətini tanıdı. Amsterdam müqaviləsinin əsas məqsədlərindən biri Aİ vətəndaşları üçün mövcud şəraitdə (şərtlərdə) İttifaqın istənilən üzv-dövlətində məhkəməyə müraciət etmək imkanının yaradılmasından ibarət idi, başqa sözlə desək, Aİ vətəndaşı istənilən başqa bir Aİ üzv-dövlətində vətəndaşı olduğu dövlətdə olduğu kimi məhkəməyə müraciət etmək imkanı əldə edirdi.

7 dekabr 2000-ci ildə Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyasının qəbul edilməsi insan hüquq və azadlıqlarının effektiv və hərtərəfli mühafizə sisteminin yaradılmasında ən əhəmiyyətli addım oldu.

Beləliklə, beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğun olan insan hüquqlarının bütöv mühafizə sisteminin yaradılması Aİ-nin böyük sosial nailiyyətidir. Bundan başqa, Aİ vətəndaşlıq institutu mövcud olan integrasiya cəmiyyətidir. Buna görə, məhz fərd (Aİ vətəndaşı) bu integrasiya cəmiyyətində yaranmış sosial-iqtisadi və siyasi modelin bünövrəsini yaradır. Aİ-də insan hüquqlarının müdafiə sistemi əsasında beynəlxalq müqavilələrdə təsbit edilən və Avropa integrasiyasının əsaslandığı demokratik prinsiplər dayanır. Belə müqavilələrə təsisəddici aktlar adlanan növbəti müqavilələr aiddir: Aİ haqqında Müqavilə; Aİ-nin fəaliyyəti haqqında Müqavilə.

Aİ-nin hüququnda demokratik prinsiplər Aİ-nin hüquq sisteminin əsasını yaradır. Bu sistemin mərkəzində Aİ-nin səviyyəsində əsas insan hüquq və azadlıqlarına riayət etmə və müdafiəsi prinsipi durur. Konsolidasiya olunmuş Aİ haqqında Müqavilənin 6.1-ci maddəsinə əsasən "İttifaq, müqavilələr kimi eyni hüquqi qüvvəyə malik Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyasında təsbit edilmiş hüquq, azadlıq və prinsipləri tanıyır [5].

Bildiyimiz kimi, Aİ integrasiya birliyidir. Beləcə, sosial zəmanətlər və İttifaq səviyyəsində yaradılmış insan hüquqlarının müdafiəsi sistemi ilə yanaşı bu sfera üzv-dövlətlərin milli qanunvericiliyiylə nizama salınır. Belə "ikilik" nəti-

cəsində konkret işlərin müzakirəsi vaxtı tez-tez Avropa və milli hüququn nisbəti haqqında məsələ meydana çıxır. Belə ki, məsələn, həyat sığortası məsələləri həm milli qanunvericiliklə, həm də, İttifaq qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. 2002-ci ildə həyat sığortaları məsələləri üzrə Avropa Parlamenti və Nazirlər Şurasının t2002/83/Aİ Nəli Direktivi qəbul edilmişdi.

Göstərilən direktiv əvvəllər mövcud olmuş üç direktivin əvəzinə qəbul edilmişdi. Adıçəkilən Direktivdə İttifaqın hüququnda sığorta təşkilatının təyini verilir və qeyd edilir ki, üzv-dövlətlərdən birinin milli səlahiyyətli orqanından xüsusi lisenziya alan təşkilat sığorta təşkilatı adlanır [6].

"Başqa sığorta hadisələri" kimi adlandırılan sahələrdə, Aİ-nin ikinci hüququnun bir neçə aktı qüvvədədir, məsələn: 73/2391, 88/357/, 92/49/, 84/641 №-li direktivlər və s. Bu Direktiv müəssisənin azadlığına məhdudiyətləri aradan qaldırmaqla bütün İttifaq ərazisində törəmə firmalar, filialları və nümayəndəliklər yaratmağa imkan verir. Direktiv sığortanın on yeddi növünü müəyyən edir və sığorta hadisələri üzrə kompensasiyanın qaydalarını müəyyən edir. Beləliklə, Aİ-də sığorta hadisələrinin kompensasiyası İttifaqın ikinci hüququ aktlarına əsasən həyata keçirilir. Aİ hüququnda həmçinin İttifaq vətəndaşlarının maliyyə riskləri nizama salınmışdır. Bu məqsədlə Avropa Parlamenti və Şurasının 24 noyabr 2010-cu il tarixli 1094/2010 sayılı Reqlamenti ilə bank nəzarəti üzrə Avropa orqanı yaradılmışdır.

Beləliklə, təsisedici müqavilələrdən başqa, Aİ-də insan hüquqları 2000-ci il Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyası və İttifaqın ikinci hüququnun aktları ilə tənzim edilir. Ancaq ayrıca vurğulamaq lazımdır ki, təsisedici müqavilələr (Aİ Müqavilə və Aİ-nin fəaliyyəti haqqında Müqavilə) və 2000-ci il Xartiyası insan hüquqları sahəsində Aİ-nin əsas hüquq mənbələridir, çünki, məhz bu mənbələr Avropa inteqrasiya prosesinin beynəlxalq hüquqi təbiəti ilə bilavasitə bağlıdır.

Xartiyanın spesifik xüsusiyyətlərindən biri odur ki, bu sənəd İttifaq vətəndaşlarını onun institutları tərəfindən məruz qaldıqları və qala biləcəyi özbaşınalıqdan müdafiə edir. Müvafiq olaraq, Aİ vətəndaşlarının yaxşı idarəetmə hüququnun təminatı bütövlükdə İttifaqda insan hüquqlarının müdafiəsinin bütün sisteminin əsasını təşkil edir. Xartiyada təsbit edilən hüquqların və azadlıqların təsnifatının əsasında subyektiv hüquqi (məsələn, mülki, siyasi, iqtisadi hüquqlar və s.) bölgü yox, insan ləyaqəti; azadlıq; bərabərlik; həmrəylik kimi dəyərlər dayanır [7]. Xartiyanın fəsilləri də müvafiq qaydada adlandırılır və sənədin mətnindəki hüquq və azadlıqlar da bu şəkildə özünə yer tapır. Hüquqların təsnifatının hamı tərəfindən qəbul edilmiş üç pilləli (mülki, siyasi, sosial-iqtisadi) bölgüsündən uzaqlaşma hüquqların bütün qruplarının eyni əhəmiyyətliliyini vurğulamağa yönəlmişdir. Bundan başqa, Aİ hüququ hətta əsas hüquqların daha geniş müdafiəsini verə bilər, nəinki Konvensiya (mad. 52). Qeyd edilən maddənin 3-cü hissəsinə əsasən, Xartiyada təsbit edilən hüquqlar İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasıyla zəmanət verilmiş hüquqlara uyğundur və bu hüquqların həddləri ilə məhdudlaşır [8].

Bu müddəa İttifaq hüququ tərəfindən daha geniş müdafiənin verilməsi üçün maneə kimi çıxış etmir. Ancaq Xartiyanın müddəaları heç bir halda İttifaqın səlahiyyətini genişləndirmir. Qeyd edilənlərlə yanaşı, Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyası ünvanlandığı şəxslərin dairəsinin də genişliyi bu sənədin növbəti spesifik xüsusiyyətidir. Belə ki, Xartiyada Aİ hüququnun təsiri ərazisində olan əcnəbilərə ünvanlanmış müəyyən müddəalar vardır: məsələn, əmək fəaliyyətiylə məşğul olmaq hüququnu əldə etmiş üçüncü ölkələrin vətəndaşları (mad. 15); Sığınacaq hüququ (mad. 18).

Xartiyanın 19-cu maddəsinə əsasən üçüncü ölkələrin vətəndaşları onları ölüm cəzasına məruz qoyacaq ölkələrə göndərilə bilməzlər. Vurğulamaq lazımdır ki, Aİ üzv-dövlətlərinə münasibətdə Aİ Məhkəməsinin məhkəmə təcrübəsinin təhlili belə bir fikir irəli sürməyə əsas verir ki, Aİ hüququnun normaları üzv-dövlətlərin milli hüququnun və İttifaqın hüququnun arasında toqquşmanın yaranması vaxtı tətbiq edilir. Ümumiyyətlə, son zamanlar belə kolliziyalar kifayət qədər çox rast gəlinir [9].

Qeyd etmək lazımdır, Aİ-də insan hüquqlarının nizama salmasının məhz bu xüsusiyyəti əhəmiyyətli çətinliklərə gətirib çıxarır. Bütün bu məsələlər beynəlxalq hüququn vahid subyekti kimi Aİ-nin İnsan hüquqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulması ilə əlaqədar meydana çıxmışdır, çünki Aİ haqqında Müqavilənin 6-cı maddəsində İttifaqın səlahiyyətinin genişlənməsinə qadağa nəzərdə tutulmuşdur.

Beləliklə, Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyası İttifaqın səlahiyyətinin və məsələlərin dairəsinin genişlənməsinə səbəb olmur. Müvafiq məsələlər İttifaqın təsisədiçi müqavilələrində üzv-dövlətlər tərəfindən müəyyən edilmişdir. Qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq hüququn vahid subyekti kimi İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına Aİ-nin qoşulması Aİ hakimiyyət orqanlarının, həmçinin onun məhkəmə orqanlarının hərəkət və hərəkətsizliyindən İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə şikayət etməyə imkan verir. Bu isə öz növbəsində, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə vahid Avropa mühafizə sisteminin yaradılması yolunda əhəmiyyətli addımdır. Ancaq bu yolda bir sıra çətinliklə aradan qaldırıla bilən maneələr də mövcuddur. Məsələn, Aİ-nin Konvensiyada iştirakı Avropada insan hüquq və azadlıqlarının bütün mühafizə sisteminin əhəmiyyətli yenidən qurulmasını tələb edir. Belə olduqla, İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi Aİ-nin hüquq normalarını təfsir edən instansiyaya çevrilir.

Beləliklə, varandığı vaxtdan iqtisadi məsələlərin həlli Aİ-nin fəaliyyətində əsas istiqamət olsa da, insan hüquqlarının müdafiəsi problemi də prioritet istiqamətlərdən biri kimi tanınmışdır.

Əvvəlcə fərdi hüquqlar və azadlıqlar ilk regional təşkilatlardan olan 1949-cu ildə insan hüquqları və demokratiya və bu sferada milli qanunvericiliyin harmonizasiyası sahəsində proseslərin inteqrasiyası üçün hökumətlərarası və parlament əməkdaşlığının Avropa təşkilatı kimi on qitə dövləti tərəfindən yaradılmış Avropanın Şurasının diqqət mərkəzində idi.

Son illər Aİ insan hüquqlarının müdafiəsi sferasında fəaliyyətə böyük diqqət ayırır, bu məsələ İttifaqın son təsis aktlarında da öz təsbitini tapmışdır. Belə ki, Aİ haqqında müqavilədə (md. 2, 3.5, 6.2, 21), Lissabon müqaviləsində (1a, 2.5, 6, 10 a) müvafiq məsələlərə geniş yer ayrılmışdır.

Belə tarixi, iqtisadi və hüquqi fonda tədricən Aİ vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sistemi formalaşır. Aİ, ümumi şəkildə hüquqa əsaslanan demokratik cəmiyyətdir və buna uyğun olaraq insan hüquqlarına riayət etmə İttifaqa üzv olan dövlətlərə qarşı irəli sürülən əsas tələblərdən biridir.

Beləliklə, Aİ üçün insan hüquqlarının müdafiəsi konsepsiyası ittifaq çərçivəsində integrasiyanın dərinləşməsi ilə paralel olaraq tədricən formalaşmışdır. Uzun müddət İttifaqın institutları təşkilatın daxilində olan proseslərə insan hüquqlarının müdafiəsinə dair standartlarının tətbiq edilə bilməsini inkar edirdi. Beləcə, İttifaqın əksər üzv-dövlətlərinin vətəndaşları ildən ilə güclənən dövlət-üstü təşkilatın hüquq müdafiə mexanizmindən kənar idi. İttifaqın institutları üzv-dövlətlər üçün məcburi xarakterli qərarlar verir, bu isə bəzi hallarda həmin dövlətlərin Avropa Şurası qarşısında götürdükləri öhdəliklərə, konkret olaraq İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının müddəalarına ziddiyyət təşkil edirdi. Belə olan halda dövlətlər İttifaqın hüququnun milli hüquq üzərində üstünlüyünü inkar edən qərarlar qəbul etməyə başlayırdı.

İstinadlar:

1. Rule-of-law Tools for Post-conflict States: Mapping the Justice Sector. United Nations. Office of the High Commissioner for Human Rights. New York: United Nations Publications, 2006, p. 1-4.
2. Brownlie Ian, Guy S Goodwin-Gill. Brownlie's Documents on Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 237.
3. Foster Nigel. Blackstone's EU Treaties and Legislation 2015-2016. Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 4.
4. Margot Horspool&Matthew Humphreys. European Union Law, 5th edition, Oxford: Oxford University Press, 2010.
5. Klamert Marcus, Manuel Kellerbauer, Jonathan Tomkin. Commentary on the EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 79.
6. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0083&from=EN>
7. Peers Steve, Dr. Angela Ward. The European Union Charter of Fundamental Rights. Oregon: Hart Publishing, 2004, p. 35-38.
8. Callewaert Johan. The accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 2014, p. 37.
9. Мещерякова О.М. Финансовая политика Европейского Союза и Федеральный Конституционный Суд ФРГ // Юридический мир. 2012, № 10, с. 52-54.

ПРОБЛЕМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ЗАЩИТОЙ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ПРАВОМ НА ХОРОШЕЕ УПРАВЛЕНИЕ

Ляман Аббаслы*

Резюме

В статье широко анализируется проблема взаимодействия защиты прав человека и права на надлежащее управление на основе разнообразия мнений, существующих в юридической литературе и международной практике. Основное внимание уделено ряду международных документов в этом направлении. Однако основной анализ проводится по документам, принятым в рамках Евросоюза. Отмечается, что концепция защиты прав человека для Евросоюза формировалась постепенно, параллельно с углублением интеграции внутри Союза. Долгое время институты Союза отрицали возможность применения стандартов защиты прав человека к процессам внутри Организации. Таким образом, граждане большинства государств-членов Союза оказались вне правового механизма наднациональной Организации, которая крепла год от года. Институты Союза принимали обязательные для государств-членов решения, которые в ряде случаев противоречили обязательствам этих государств перед Советом Европы, а именно положениям Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. При этом штаты стали принимать решения, отрицающие верховенство права Союза над национальным законодательством. В последние годы Европейский Союз уделяет большое внимание деятельности в области защиты прав человека, что также нашло отражение в последних учредительных актах Союза.

Ключевые слова: защита прав человека, хорошее управление, Суд Европейского Союза, стандарты прав человека, демократические институты, верховенство права.

PROBLEM OF INTERACTION BETWEEN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND THE RIGHT TO GOOD GOVERNANCE

Laman Abbasli**

Abstract

In the article the problem of interaction between the protection of human rights and the right to good governance is widely analyzed on the basis of the diversity of opinions existing in the legal literature and international practice. Main attention is given to a number of international documents in this direction. However, the main analysis is carried out according to the documents adopted within the framework of the European Union. It is noted that the concept of human rights protection for the European Union was formed gradually, in parallel with the deepening of integration within the Union. For a long time, the institutions of the Union denied that the standards for the protection of human rights could be applied to the processes within the Organization. Thus, the citizens of the majority of the Member States of the Union were outside the legal mechanism of the supranational Organization, which grew stronger from year to year. The institutions of the Union adopted decisions binding on the Member States, which in a number of cases contradicted the obligations of these States to the Council of Europe, namely the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In this case, the States began to take decisions denying the supremacy of Union law over national law. In recent years, the European Union has paid great attention to activities in the field of human rights protection, which is also reflected in the latest constituent acts of the Union.

Keywords: protection of human rights, good governance, Court of Justice of the European Union, human rights standards, democratic institutions, rule of law.

* Докторант Бакинского государственного университета

** Ph.D Candidate, Baku State University